

EL GOVERN INTERIOR DELS ESCOLAPIS DURANT EL TRIENNI LIBERAL 1820–1823

Joan Florensa i Parés

El trienni liberal i l'Església a Catalunya ha estat estudiats, entre altres, per Gaspar Feliu i Joan Bada. Voldria, en aquesta comunicació, incidir en un cas concret: el dels escolapis; és un cas especial perquè reberen un tracte diferenciat del dels altres religiosos i perquè el cas concret sembla que aportar més informació sobre el marc general.

Que els escolapis foren un cas a part, ho diuen les mateixes lleis liberals de l'època. Fixem-nos en la de reforma de religiosos de 25 d'octubre de 1820 (FELIU, 1972: 200–203). L'orde escolapi queda suprimit com els altres religiosos i, per al nostre cas, la província de l'Escola Pia de Catalunya (l'única de les tres espanyoles a què em referiré). Però segons l'art. 20, "Por ahora y hasta que el Congreso resuelva sobre los planes de instrucción pública y de misiones, los clérigos regulares de las Escuelas pias [...] quedan exceptuados de lo dispuesto en el artículo 17, y de la parte del 12 que prohíbe dar hábitos y profesar novicios. Y la sujeción al ordinario, de que habla el artículo 9º, se entenderá para con los escolapios sin perjuicio de la traslación de maestros de una casa a otra, y demás relativo a su régimen económico y literario según lo exija el mejor desempeño de su instituto, y juzgue conveniente el Gobierno."

Analitzem les qüestions de què tracta aquest article i vegem com varen anar les coses.

Els escolapis queden dispensats de l'art. 17, que deia, "La comunidad que no llegue a constar de 24 religiosos ordenados in sacris se reunirá con la del convento más inmediato de la misma orden, y se trasladará a vivir en él; pero en el pueblo donde no haya más que un convento, subsistirá este si tuviese 12 religiosos ordenados in sacris". Els escolapis eren, aproximadament, un centenar de religiosos (RABAZA, 1917–III: 248), comptant-hi els ordenats, els clergues estudiants i els germans operaris, i tenien 10 cases; fora de la comunitat de Mataró, cap de les altres no hauria pogut subsistir sense l'excepció que els fa la llei; de fet, totes continuaren. En la reial ordre de 17 de maig de 1821 (FELIU, 1872: 203–206) figuren les comunitats de Barcelona (Sant

Antoni), Mataró, Sabadell, Calella, Solsona, Balaguer, Puigcerdà i Ollana; hi manquen les d'Igualada i Moià que no es varen pas tancar en cap moment (són curiosament les dues del bisbat de Vic). Les que passaren moments més crítics foren les de Balaguer, Puigcerdà i, sobretot, Solsona, però no per qüestions legals ni per conflicte amb les autoritats, sinó per la guerra.

Segons l'art. 12 no podien fundar-se més cases religioses; tampoc no podien fer-ho els escolapis; però aquests sí que podien admetre al noviciat i a la professió. Aquesta excepció permetia la continuïtat de la província, però també plantejava una sèrie de qüestions jurídiques noves. Segons BADA (1986: 149) entraren a l'Escola Pia 6 religiosos en 1820, 1 en 1821, 5 en 1822 i 4 en 1823; un total de 16 nous professors. Hem comprovat el nostre catàleg i podem afirmar que professaren, almenys, 25 joves: 7 en 1820 (Andreu Ros, Joan Cura, Sebastià Busquets, Narcís Cruzat, Angel Singla, Pere Giralt, Francesc Puigdollers), 4 en 1821 (Felip Monner, Magí Recolons, Simó Rubís i Ignasi Florensa), 8 en 1822 (Gaietà Renom, Esteve Subirats, Isidre Sayol, Jaume Roca, Joaquim Ribà, Tomàs Farell, Pau Molins i Martí Salomero) i 6 en 1823 (Pau Aguilera, Joan Renom, Gregori Sala, Joan-Facund Artigas, Joan Casanovas i Joan Puigvert). La província, doncs, va mantenir el ritme normal de creixement quant a entrades; les exclaustracions varen ser, en tot cas, la causa de l'afebliment demogràfic.

El tercer article de què queden exceptuats els escolapis és el referent a la subjecció als ordinaris; els escolapis no poden ser traslladats ni moguts de les seves comunitats pels bisbes. Les mesures esmentades tendeixen a afavorir el manteniment dels col·legis i llurs mestres.

Intentem ara seguir alguns dels problemes que sorgiren: en primer lloc, qui mana a la província; l'orde està suprimit i les cases són independents, el superior és el bisbe ordinari; calia prendre algunes determinacions i exercir funcions (com admetre novicis) que segons les constitucions de l'orde eren exclusives del provincial.

El P. Jaume Vada va ser elegit provincial en 1917 i, pel gener de 1820, traslladà la seu provincial de Mataró al nou col·legi de Barcelona (tot i que ell va romandre a Mataró fins a la mort); tenia com a assistents els PP. Jaume Arbós (rector de Solsona) i Antoni Ros (rector de Barcelona); com a consultors, els PP. Francesc Solà i Calassanç Ferrer, el qual morí pel febrer de 1819 i fou substituït pel P. Tomàs Miret. Per la llei de reforma de religiosos d'octubre 1820 el provincial P. Vada queda desposseït de les seves funcions; mor el 20 març 1821 (PICANYOL, 1966: 123); els últims mesos els passà amb un frenesí

de mania persecutòria recordant la persecució de què havia estat objecte en 1808 pels francesos. Segons les regles (CONSTITUTIONES, 1793: 240) succeïx el provincial mort, el primer assistent (fora del cas que el provincial deixi per escrit un successor, fet que no sembla donar-se en aquesta ocasió); el P. Arbós sabem que va haver de fugir a França i dubtem que pogués atendre des de Solsona els negocis de la província. Impedit el primer assistent, succeiria el segon, és a dir, el P. Antoni Ros, rector de Sant Antoni de Barcelona.

El 31 de maig de 1820 el P. Jaume Vada va demanar al pare vicari general de poder convocar capítols provincial i locals per al mes de setembre, ja que complia el seu trienni de superior; el 9 de juny el pare vicari li contesta negativament perquè, “esperemos a ver el resultado de las Cortes”¹. El provincial envia carta circular a tots els seus religiosos i els explica per què no convoca capítols (FLORENSA, 1991: 159–160). Els superiors (provincial i vicari) no semblen sospitar durant aquests primers mesos el que podria passar, tot i que ja s’havien produït els primers símptomes: abolicció de la Inquisició (9 de març), prohibició de noves professions (17 de maig). La llei d’octubre sobre supressió de religiosos els agafaria en fred. Com he dit anteriorment, el P. Vada moria pocs mesos després (20 de març 1821) i no creiem que prengué cap resolució ni mesura; serien els cinc mesos de deliri persecutori; el P. Arbós quedava lluny per a substituir-lo.

Segons l’art. 10 de la llei de religiosos, “No se reconocerán más prelados regulares que los locales de cada convento, elegidos por las mismas comunidades.” El bisbe de Barcelona envia una circular el 15 d’agost de 1821 ordenant que a cada comunitat s’elegeixin superiors; a les cases del bisbat de Barcelona sortiren elegits els mateixos superiors de 1817: de Mataró el P. Joaquim Tomàs, de Barcelona el P. Antoni Ros i de Sabadell el P. Faust Abril (BADA, 1986: 215).

Els bisbes es plantejaren si podien o no ordenar que es fessin les eleccions de superiors locals; els de Lleida, Vic i Urgell hi eren completament contraris. Així ho manifestaren al Nunci Apostòlic de Madrid; aquest responia al de Vic, el 5 d’octubre de 1820: “Estoy cierto que la potestad civil no tiene facultades para extender la jurisdicción de estos [bisbes] a personas y territorios exentos [dels regulars]...”². Passa la consulta a la Congregació de Bisbes i Regulars. Mentrestant, el bisbe de Girona (del qual depenia la casa de Calella) escriu al nunci, el 26 de febrer de 1821, que per evitar majors mals ha disposat trametre l’ordre del Govern de convocar eleccions³. El nunci tem que el ministre de Gràcia i Justícia ordeni que els bisbes que incompleixin

1. ARXIU PROVINCIAL ESCOLA PIA CATALUNYA (APEPC): 02–12, caixa 1.

2. ARXIU ARCHIVIO SEGRETO VATICANO, NUNCIATURA DE MADRID (ASV-NM): caixa 263.

3. ARXIU ASV-NM: caixa 241, fasc. 3.

l'ordre siguin exiliats, i consulta al cardenal secretari d'Estat⁴. El cardenal Consalvi, des de Roma contesta al nunci, el 31 de març de 1822, que tal com ja s'havia comunicat amb dates de 7 i 11 de febrer de 1821, els bisbes actuïn com a delegats apostòlics⁵. El bisbe de Vic, amb data 26 de juliol de 1821 escriu al nunci que ell s'ha encarregat dels convents de regulars com a delegat apostòlic⁶.

Efectivament, el 31 de juliol de 1821 el bisbe de Vic, Raymundo Strauch, signa la convocatòria de capítols electius per a les cases escolàpies de Moià i Igualada: "Hallándonos autorizados en debida forma para ejercer jurisdicción sobre los regulares de esta diócesis en los casos urgentes que en el día ocurran; lo ponemos en noticia de V.s R.s para inteligencia y cumplimiento de esas comunidades..." A Moià el capítol tingué lloc el dia 16 d'agost i sortí elegit com a rector el P. Miquel Vila, que substitueix el P. Pere Ferrer; és l'única comunitat escolàpia que canvià el superior⁷.

Cal deduir, doncs, que tots els bisbes acceptaren per una o altra raó l'art. 10 i ordenaren que es fessin eleccions; fins i tot el de Vic que semblava el més oposat a acceptar-ho.

Les cases quedaven organitzades segons la voluntat del Govern amb superiors legítims, tant en el fur estatal com en l'eclesiàstic. Mancava, però, coordinar altres coses, com ensenyament, trasllat de religiosos, etc. El 3 de febrer de 1821 el pare rector del col·legi San Fernando de Madrid presenta un recurs al monarca demanant que es nomenin per a cada província "prefectes de l'ensenyança", els quals coheccionin cases i religiosos. El monarca atén la petició a través de la Direcció General de Estudios i el 3 de juny de 1822 una reial ordre nomena els "Prefectes d'Estudis" per a cada una de les tres províncies; per a Catalunya és nomenat el rector de Sant Antoni, Antoni Ros, al qual es donen com a consultors els PP. Jaume Arbós (rector de Solsona) i Joaquim Tomàs (rector de Mataró). El 18 de juny de 1822 el P. Ros signava el nomenament i prenia possessió del nou càrrec. La mateixa reial ordre assenyalava les funcions del "Prefecte d'Estudis", ja que es tractava d'un càrrec no previst a la legislació escolàpia. Assenyalava les competències següents: "... dirigir la enseñanza de sus escuelas con arreglo a lo dispuesto por las Cortes [...] de acuerdo con los rectores de cada colegio atienda al régimen económico literario de los estudios [...] proporcionar sugetos hábiles para la instrucción y colocarlos

4. ARXIU: ASV-NM: caixa 241, fasc. 2.

5. ARXIU: ASV-NM: caixa 241, fasc. 2.

6. ARXIU: ASV-NM: caixa 263.

7. ARXIU: ARXIU DE LA COMUNITAT DE L'ESCOLA PIA DE MOIÀ (sense classificar): actas del capítulo local 1821.

en las clases a que fuesen acreedores por sus talentos, aplicación y conducta [...] funciones literarias que tenían los Provinciales...”⁸. Els àmbits indicats es refereixen a ensenyament, economia i vocacions (formació dels nous religiosos); es priva, però, els escolapis de l'autonomia de què havien gaudit respecte als plans d'estudis.

Diverses vegades ha sortit la qüestió de l'admissió al noviciat o a la professió; no sé exactament de qui fou competència, però podem sospitar-ho. El pare Antoni Ros es dirigeix al nunci apostòlic l'1 de març de 1822 (encara no tenia el nomenament de “Prefecte d'Estudis”) i pregunta qui pot dispensar del segon any de noviciat; el nunci contesta el 16 d'abril següent i concedeix aquesta facultat al superior local de la casa de Sant Antoni de Barcelona⁹; el nunci vincula la facultat no a una persona sinó a un càrrec que les lleis civils i eclesiàstiques reconeixen; segons les constitucions escolàpies (CONSTITUTIONES, 1793: 240), a manca de provincial i dels dos assistents, assumia el govern de la província el rector de la “casa provincialícia”, que en el nostre cas era la de Sant Antoni de Barcelona; cal pensar que també tenia la facultat d'admetre a la vestició i a la professió? En una qüestió el nunci va obrar segons les constitucions, podem suposar que en les altres va fer el mateix.

Un altre problema que es va presentar va ser el de les ordenacions de sacerdot; el bisbe d'Urgell ha d'ordenar dos diaques escolapis de la seva diòcesi; es presenten com a regulars, no com a diocesans, però no tenen les dimissòries o llicència del seu superior major o provincial, que no existeix; el bisbe consulta el nunci el dia 1 de maig de 1823 i aquest li respon el 18 de juliol següent: ha demanat “dal S. Padre la Pontificia revalidazione” de l'ordenació feta perquè els dos escolapis “nelle attuali circostanze nonavevano modo di corrispondere con il loro Superiore, e inforza de Pontificii poteri a Lei comunicati in addietro pertutti i casi relativi alla giurisdizione de'regolarì...”¹⁰.

Després de l'exposició dels fets anteriors, crec que no podem pas afirmar que els bisbes de les diòcesis catalanes es varen “desentendre” dels religiosos i en concret del escolapis, com algun autor ha afirmat (RABAZA, 1917-III: 219; BADA 1986: 215). Hem vist com intenten de respectar la legislació de l'Escola Pia, les lleis civils de l'Estat i el bé de l'Església.

El 6 d'abril de 1823, des de Baiona, la Junta Provisional de Gobierno de España llança la proclama a tots els espanyols anunciant que assumeix el

8. ARXIU APEPC: 02-12, caixa 1.

9. ARXIU APEPC: 02-12, caixa 1.

10. ARXIU ASV-NM: caixa 272.

poder i anul·len tot el que ha disposat el govern liberal des del 7 de març de 1820; el P. Gabriel Hernández, vicari general deposat durant el trienni, reacciona immediatament i escriu a tots els escolapis d'Espanya: "... hemos creído deber reponernos, como desde ahora nos reponemos en nuestro antiguo y legítimo empleo de Vicario General de nuestras provincias de España y en uso de toda jurisdicción que a dicho empleo compete...". El 30 del mateix mes, torna a dirigir-se als provincials als quals ordena: "removerà los [superiores] que hubiesen sido creados después del 7 marzo 1820". A Catalunya rebé les cartes el P. Jaume Arbós a Solsona i el primer de setembre signa els dos documents com a testimoni d'haver-los rebut i hi afegeix: "concuerta con el original que está en mi poder"¹¹, és a dir, és considera plenament vicari provincial. El pare Antoni Ros queda desautoritzat en les funcions que exercia. El pare Arbós, però, va callar i esperar que la situació s'aclarís; fins al 3 de febrer de 1824 no escriu una carta circular i encara aleshores dóna llargues a la convocatòria de capítols "Por causa de las circunstancias, estado de la capital, tiempo frío, caminos malos, el tener tantos contrarios, aun entre los nuestros..." (PICANYOL, 1966: 124); el pare vicari havia facultat la convocatòria de capítols amb carta de 25 juliol de 1823. El capítol provincials va celebrar finalment en 1824 i va ser elegit el P. Joaquim Tomàs: tornava l'ordre tradicional.

Les últimes paraules esmentades del P. Arbós donen a entendre un cert malestar entre els escolapis per qüestions ideològiques. No ens hem de sorprendre; era normal que s'haguessin anat formant dos bàndols, més o menys enfrontats i distanciat. El P. Ros, del qual hem parlat manta vegades, és considerat entre els historiadors com a liberal moderat (PICANYOL, 1966: 196; FELIU, 1972: 128); però cal notar que com a rector de la casa de Barcelona i com a segon assistent li corresponia la responsabilitat de la província. La necrologia oficial publicada per la província en fa el següent elogi: "... Scholarum Piarum totius Provinciae Praefecti, periculosissimo Constitutionis tempore, acurata diligentia vehementi que studio ut Institutum nostrum conservaret, munus obivit cumulatissime..."¹².

El P. Arbós, en canvi, dóna la impressió que era antiliberal; va ser rector de Solsona durant l'ocupació francesa (guerra del Francès) on acollí el pare Vada, perseguit i fugitiu de Mataró; durant el trienni s'exilià a França, tot i que se'ns diu que és per l'ocupació dels francesos; la postura contrària i despectiva vers el pare Ros al final del trienni, etc. (PICANYOL, 1966: 188-189); tot plegat li dóna una tonalitat antiliberal.

11. ARXIU APEPC: 02-12, caixa 1.

12. ARXIU APEPC: 05-21, caixa 1.

La primera carta circular del P. Joaquim Tomàs, del 25 agost 1824, és una repetició contínua de la paraula "pau" i dóna a entendre que es vivien moments de conflicte; selecciono algunes frases: "... La paz, la unión, el amor fraterno serán las q.e aquietarán y sosegarán n.tro entendimiento, serenarán n.tros nimos, serán las compañeras é hijas legítimas de la caridad [...] Esperamos que [...] olvidando los pasados resentimientos, si hubo algunos, y unidos todos en el amor de Jesu-Cristo, no se ha de oír más: Yo soy del partido de Pablo, yo de Apolo, yo de Cefas: no;[...] todos, todos somos hermanos e hijos del Dios de la paz..." (FLORENSA, 1991: 163-164)

Bibliografia

- Joan BADA I ELIAS, *L'Església de Barcelona en la crisi de l'Antic Règim (1808-1833)*, Barcelona 1986.
- *CONSTITUTIONES Religionis Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum cum notis et additonibus ex Libris Apostolicis et Decretis Capitulorum Generalium...*, Barcelona 1793.
- Gaspar FELIU I MONTFORT, *La clerecía catalana durant el trienni liberal*, Barcelona 1972.
- Joan FLORENSA, *Cartas circulares de los PP. Provinciales de Cataluña (1742-1835)*, dins: *Archivum Scholarum Piarum*, Roma 1991, núm. 30.
- Llogari PICANYOL, *Sesenta años de fecunda labor cultural y pedagógica en los colegios de escolapios de Cataluña, 1776-1836*, Sabadell 1966.
- Calasanz RABAZA, *Historia de las Escuelas Pias en España*, Valencia 1917-1918.
- Claudi VILÀ I PALÀ, *Calasanz i Casanovas: educador y general de una orden docente*, Salamanca 1970.
- Claudi VILÀ I PALÀ, *Escuelas Pías de Mataró: su historial pedagógico*, Salamanca 1972.

